

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

МАКОВЕЦЬКА ЛАРИСА

ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

*Навчально-методичні рекомендації для проведення
практичних та семінарських занять з дисципліни*

ЛУЦЬК 2018

УДК 332.14(072)

М16

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 21.11. 2018 р.)

Рецензенти:

Мандрик І.П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Сосницька Я.С. – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

М 16

Проблеми комплексного розвитку територій : навчально-методичні рекомендації для проведення практичних та семінарських занять з дисципліни / Л.О. Маковецька. – Луцьк: Східноєвроп. націон. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. – 44 с.

У навчально-методичних рекомендаціях подано інформаційний обсяг та структуру навчальної дисципліни, тематику лекційних, семінарських, практичних та самостійних занять, індивідуальної науково-дослідної роботи, методику їх виконання, тестові запитання підсумкового контролю, критерії оцінювання тощо, а також перелік рекомендованої літератури.

Навчально-методичний рекомендації з курсу «Проблеми комплексного розвитку територій» розроблено для студентів напряму підготовки 6.040104 «Географія» спеціальності «Розміщення продуктивних сил» освітнього ступеня «Бакалавр».

УДК 332.14(072)

©МаковецькаЛ.О., 2018

©Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018

ЗМІСТ

1. АНОТАЦІЯ КУРСУ.....	4
2. КОМПЕТЕНЦІЇ.....	4
3. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
5. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ.....	9
6. ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО – ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ.....	40
7. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	42
8. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ.....	43
9. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	43

1. АНОТАЦІЯ КУРСУ

Метою викладання навчальної дисципліни «Проблеми комплексного розвитку території» є здобуття знань для – вирішення територіальних завдань комплексного розвитку у процесі виробництва, обміну та споживання, дослідження теоретичних засад комплексного розвитку території та її господарського комплексу і соціальної сфери; застосування методів регіональних досліджень; визначення сучасних проблем комплексного регіонального розвитку і державної регіональної політики; аналізу світового досвіду регіональних досліджень і регіональної політики.

Визначена дисципліна є вибірковою для студентів галузі знань 0401 – Природничі науки, напряму підготовки 6.040104 – Географія на 4 курсі, тому є невід'ємною складовою ґрунтовної підготовки економ-географів широкого профілю до потреб управління регіональним розвитком суспільного господарства. На вивчення відводиться 120 години / 4 кредити ECTS.

У процесі вивчення курсу студенти мають сформувані всебічне, просторове сприйняття комплексного господарського розвитку з позицій зростання ролі людського чинника в усіх сферах суспільного виробництва, дослідження інтегрального потенціалу території у формуванні продуктивних сил і їх комплексного використання з врахуванням досягнень науково-технічного прогресу у вирішенні економічних, управлінських та інших проблем.

Методика вивчення дисципліни передбачає розгляд питань у взаємозв'язку з категоріями економічної теорії, економічної та соціальної географії, регіональної економіки та менеджменту.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: територія; економічні зв'язки між територіями; різного роду проблеми регіонів щодо розміщення продуктивних сил; регіональні аспекти соціально-економічного життя, включаючи регіональні аспекти фінансів, інвестиційного процесу, трудової діяльності, рівня життя; удосконалення механізмів і методів управління і регулювання господарською діяльністю.

2. КОМПЕТЕНЦІЇ

Інтегральна компетентність. Ґрунтовні знання щодо теорії та практики виробничих відносин та суспільно – географічного комплексів територій різних таксономічних рівнів. Динамічна комбінація способів мислення та професійних якостей щодо формування міжгалузевих комплексів в частині забезпечення потреб, як населення так і господарства.

Загальні компетентності. Розуміння процесів, що формують взаємодію всіх структурних елементів господарського комплексу території. Уміння

використовувати ефективні методи прогнозування та моделювання, що забезпечуватимуть комплексний розвиток території, формуватимуть та практично реалізовуватимуть стратегію його розвитку.

Фахові компетентності. Здатність розробляти проекти в частині реалізації стратегії розміщення та розвитку продуктивних сил визначеної території. Застосовувати різні способи збору інформації задля аналізу та оцінки реального стану господарського комплексу та перспектив соціально-демографічної ситуації та ефективної економіки територій різних таксономічних рівнів. Уміння приймати рішення та здійснювати контроль за їх виконанням.

3. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
Денна форма навчання	0401 Природничі науки 6.040104 Географія Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка	Вибіркова	
		Рік навчання 4	
Кількість годин/кредитів 120/4		Семестр 7-ий	
		Лекції 22 год.	
		Практичні (семінарські) 20 год.	
ІНДЗ: €		бакалавр	Лабораторні 0 год.
			Індивідуальні 0 год.
	Самостійна робота 70 год.		
		Консультації 8	
		Форма контролю: екзамен	

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Структура навчальної дисципліни для студентів денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лек.	Практ.	Конс.	Сам. роб.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні основи дослідження комплексного соціально-економічного розвитку території.					
Тема 1. Географічні основи концепції комплексного і збалансованого розвитку території.	6	2			4
Тема 2. Необхідність та особливості дослідження комплексного розвитку регіону в умовах транзитивної економіки.	8	2	1	1	4
Тема 3. Проблемні (депресивні) території: сутність, специфіка, особливості.	9	4	1		4
Тема 4. Методичні підходи дослідження соціально-економічного розвитку регіону.	10	4	1	1	4
Тема 5. Інтегральний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону .	7	2	1		4
Тема 6. Проблеми зближення (вирівнювання) соціально-економічного розвитку регіонів та їх адміністративних одиниць. Показники регіональної асиметрії.	7	2	1		4
Тема 7. Конкурентоспроможність території та показники її визначення.	7	2	1		4
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	54	18	6	2	28

Змістовий модуль 2. Комплексна оцінка стану та перспектив розвитку Волинської області.					
Тема 8. Загальна характеристика області та її місце в господарському комплексі держави.	13	1	2		10
Тема 9. Аналіз та оцінка потенціалу області.	14	1	2	1	10
Тема 10. Комплексна характеристика господарського комплексу Волинської області та її адміністративних районів.	23	1	6	4	12
Тема 11. Стратегічні напрями розвитку Волинської області.	16	1	4	1	10
Разом за змістовим модулем 2	66	4	14	6	42
Усього годин	120	22	20	8	70

Структура навчальної дисципліни для студентів заочної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лек.	Практ.	Конс.	Сам. роб.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні основи дослідження комплексного соціально-економічного розвитку території.					
Тема 1. Географічні основи концепції комплексного і збалансованого розвитку території.	5	1			4
Тема 2. Необхідність та особливості дослідження комплексного розвитку регіону в умовах транзитивної економіки	6	1		1	4
Тема 3. Проблемні (депресивні) території: сутність, специфіка, особливості.	8	1	1	1	5

Тема 4. Методичні підходи дослідження соціально-економічного розвитку регіону.	8	1	1	1	5
Тема 5. Інтегральний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону .	7	1		1	5
Тема 6. Проблеми зближення (вирівнювання) соціально-економічного розвитку регіонів та їх адміністративних одиниць. Показники регіональної асиметрії.	6	1			5
Тема 7. Конкурентоспроможність території та показники її визначення.	7	1		1	5
Разом за змістовим модулем 1	47	7	2	5	33
Змістовий модуль 2. Комплексна оцінка стану та перспектив розвитку Волинської області.					
Тема 8. Загальна характеристика області та її місце в господарському комплексі держави.	15	1	1	1	12
Тема 9. Аналіз та оцінка потенціалу області.	16		1	1	14
Тема 10. Комплексна характеристика господарського комплексу Волинської області та її адміністративних районів.	25	1	4	4	16
Тема 11. Стратегічні напрями розвитку Волинської області.	17	1	2	2	12
Разом за змістовим модулем 2	73	3	8	8	54
Усього годин	120	10	10	13	87

5. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Практична робота №1

Тема: Теоретико-методологічні основи дисципліни «Проблеми комплексного розвитку територій»

Мета: розглянути суть поняття «проблеми комплексного розвитку територій» як галузеву суспільно-географічну наукову дисципліну, дослідити теоретико-прикладні аспекти понять «продуктивні сили», «регіональний розвиток», «комплексний розвиток», виявити основні фактори розміщення продуктивних сил та функціонування території

Питання для обговорення

1. Об'єкт, предмет, мета та завдання дисципліни «Проблеми комплексного розвитку територій»
2. Методи дослідження дисципліни «Проблеми комплексного розвитку територій»
3. Інформаційна база вивчення дисципліни «Проблеми комплексного розвитку територій»
4. Суть поняття «розвиток регіону», «продуктивні сили» та його складові елементи
5. Основні закони і закономірності розміщення продуктивних сил
6. Територіальний поділ праці та його вплив на структуру господарства

Аудиторні завдання

1. Проведіть систематизований аналіз термінів «комплексність», «комплексний розвиток територій»
2. Визначте місце дисципліни «Проблеми комплексного розвитку територій» у системі географічних наук. Складіть графічну схему міждисциплінарних зв'язків навчального курсу «Проблем комплексного розвитку територій» з іншими науками

3. Користуючись лекційним матеріалом та науковими джерелами, розкрийте суть поняття «продуктивні сили», «регіональний розвиток», «територіальний поділ праці»
4. Охарактеризуйте загальні принципи розміщення продуктивних сил та суспільного виробництва

Основні терміни і поняття: комплексність, продуктивні сили, розміщення і територіальна організація продуктивних сил, регіональний розвиток, комплексний розвиток території, територіальний поділ праці, суспільний поділ праці.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей. Серед цілей комплексного соціально-економічного розвитку регіону використовуються такі, як збільшення доходів, поліпшення освіти, покращання навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя. Деякі з цих цілей ідентичні, але в певних умовах вони можуть мати істотні відмінності.

Формування напрямків розвитку регіональних господарських систем та їх стимулювання залежить від розуміння глибинної комплексності та етапності цього процесу. Адже оптимізація пріоритетних напрямків регіонального розвитку є запорукою системного та збалансованого розвитку країни як єдиного комплексу загалом. Правильне ж виділення цих напрямків базується на глибинному вивченні теоретико – методологічних основ регіонального розвитку (теорій та концепцій, законів, принципів та методів) та практичних їх проявів, зокрема закономірностей, тенденцій та чинників впливу. Наукове обґрунтування базових та новітніх закономірностей комплексного територіального розвитку, що на сучасному етапі проявляються як тенденції соціально – економічного розвитку регіонів, дослідження принципів та чинників впливу дозволяють вирішувати завдання прикладного характеру урядом країни та органами виконавчої влади на місцях.

У завданні 1 на основі лекційного матеріалу, додаткової літератури пропонується провести порівняльний аналіз ряду термінів ознайомитись із їх різними науковими трактуваннями.

У 2 завданні необхідно намалювати схему, яка б демонструвала місце дисципліни «Проблеми комплексного розвитку територій» у системі географічних наук. Доцільно буде продемонструвати не лише, до якого розділу Суспільної географії належить дана дисципліна, а й показати її взаємозв'язки з іншими галузевими та суміжними науками. Також варто зазначити з якими іншими науками пов'язаний даний предмет, матеріали та здобутки яких галузей знань використовує дисципліна «Проблеми комплексного розвитку територій».

3 завдання передбачає вивчення базових понять курсу:

Регіональний розвиток – це економічна концепція, яка враховує взаємний вплив економічної діяльності та інтеграції ринків на територіально-географічні об'єкти. Процеси регіонального розвитку обумовлюються дією загальних і спеціальних законів економіки, які відображають об'єктивні взаємозв'язки та взаємозалежності в процесі виробництва, розподілу та споживання певних благ.

Продуктивні сили — це система факторів виробництва, яка забезпечує перетворення речовин природи, відповідно до потреб людей створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності суспільної праці. Вони виступають серцевиною економічної системи, становлять її матеріальну основу. На цьому етапі аналізу виробництва його можна визначати як цілеспрямоване функціонування продуктивних сил, яке забезпечує людина. Структурно являють собою процес поєднання засобів виробництва (предмети та засоби праці) та трудових ресурсів.

Територіальний поділ праці – за визначенням М. М. Баранського: «Географічний поділ праці – це просторова форма суспільного поділу праці. Суспільний поділ праці – це розподіл виробничих та невиробничих обов'язків між членами суспільства». Конкретніше це процес спеціалізації території на виробництві тієї чи іншої продукції залежно від впливу груп чинників, і є найбільш економічно вигідним.

На основі пізнання закономірностей розміщення виробничих процесів та відповідно до цілей розвитку, які в свою чергу визначаються соціально-економічною стратегією і наявними ресурсами, розробляють принципи регіональної політики, чи регіональної соціально-економічної політики: головні напрями розвитку економіки та життєдіяльності загалом у просторовому аспекті на конкретний (наявний або прогнозний) період. Кожен із принципів повинен відображати потреби розвитку суспільства, мати в основі певну закономірність, торкатися проблеми просторового, територіального розвитку, не суперечити загальним принципам національної соціально-економічної політики і слугувати інструментом розв'язання стратегічних завдань.

Сукупність регіональних принципів зі стратегічним значенням формують просторовий аспект стратегії, чи геостратегію. Принципи розвитку і розміщення продуктивних сил взаємозв'язані зі законами та закономірностями.

У 4 завданні, на основі теоретичного матеріалу, необхідно виділити основні принципи та закономірності розміщення продуктивних сил.

Питання для *самостійного опрацювання*: 1. Суть та значення регіональної політики. 2. Механізм та інструменти реалізації регіональної політики. 3. Національно-економічне мислення.

Тема *Індивідуального науково-дослідного завдання*: «Комплексний аналіз.....адміністративного району.....області». Студенти самостійно обирають територію, як об'єкт дослідження. Виконання ІНДЗ є *обов'язковим* для усіх студентів та оцінюється у *10 балів*. Методика написання див. Додаток А. Ряд практичних завдань також будуть стосуватись об'єкта дослідження ІНДЗ.

Практична робота №2

Тема: Комплексність розвитку території

Мета: з'ясувати суть понять «територія», «регіон», розглянути та проаналізувати основні показники соціально-економічного розвитку регіону

Питання для обговорення

1. Поняття комплексності та комплексного розвитку території
2. Спеціалізація території як його характеристика у системі ТПП
3. Показники оцінки спеціалізації території
4. Методологія дослідження територій
5. Основні показники соціально-економічного розвитку регіону
6. Поняття «проблемних» та «депресивних» територій. Критерії їх визначення

Аудиторні завдання

1. Поясніть у чому полягає відмінність понять «територія», «регіон», «економічний район»
2. Визначте регіональні відмінності територіальної структури вашої області та складіть ранджування адміністративних одиниць за такими показниками: площа, щільність населення, обсяг (індекс) промислового виробництва, валова продукція сільського господарства на 1 жителя, забезпеченість житлом
3. Розробіть SWOT-аналіз для вашого адміністративного району, вкажіть Сильні і слабкі сторони, Можливості і Загрози. Виділіть пріоритетні напрямки розвитку

Основні терміни і поняття: територія, регіон, економіка регіону, соціально-економічний розвиток, регіональна політика, регіональний продукт (ВРП), національний дохід.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Часто у літературі такі категорії як «територія», «регіон», «економічний район» вживаються у якості синонімів. У суспільній географії, в науці про

розміщення продуктивних сил та регіональній економіці це неприпустимо. Тому І завдання має на меті виявити принципові відмінності між даними поняттями.

Поняття "регіон" походить від латинського слова "region", що у перекладі означає територію, яка за сукупністю явищ або ознак відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємозв'язком елементів, що її складають, і цілісністю, що є закономірним результатом її розвитку.

Територія визначається: 1) як частина поверхні землі з властивими їй природними, а також створеними в результаті людської діяльності, властивостями і ресурсами; 2) в деяких зарубіжних країнах як адміністративно-територіальна одиниця, що виокремлюється поряд з основною адміністративною одиницею за ознаками меншого освоєння; 3) як частина поверхні земної кулі, що знаходиться під суверенітетом певної держави і включає сушу (материкову частину держави, острови і анклави), внутрішні територіальні води, корисні копалини і повітряний простір. Таким чином, територія являє собою насамперед природне середовище людства, включаючи і так звану "вторинну природу" як наслідок перетворення її людиною.

Район (від франц. *Raion* – промінь, радіус): 1) територія (акваторія), яка відокремлюється за сукупністю будь-яких взаємопов'язаних ознак або явищ; таксономічна одиниця у будь-якій системі територіального членування; 2) у географії — цілісна територія (акваторія), що характеризується, як правило, спільністю генезису і взаємозалежністю компонентів географічної оболонки або суспільного відтворення (ці ознаки відрізняються від тих, що спостерігаються на сусідніх територіях).

У завданні 2 пропонується ознайомитись із основними показниками соціально-економічного розвитку вашого регіону. У нагоді стануть матеріали Державної служби статистики України, зокрема Статистичний щорічник України 2017р., 2018р., та Статистичний щорічник Волинської області 2017р., 2018р.

Ознайомившись із загальними рисами розвитку регіону, соціально-економічною ситуацією, пропонується підійти критично до аналізу соціально-

економічної ситуації та комплексного розвитку визначеної території. Для цього слід здійснити SWOT – аналіз вибраного згідно ІНДЗ адміністративного району.

SWOT – аналіз дає змогу виявити сильні та слабкі сторони внутрішньо територіального розвитку, можливості та загрози, які виникають ззовні. Назва «SWOT – аналіз» походить від перших літер англійських слів. Strengths – сильні сторони – це внутрішні особливості території, які мають потужну основу для його розвитку. Weaknesses – слабкі сторони – це внутрішні особливості, які ускладнюють його розвиток. Opportunities – можливості – наявні або можливі в майбутньому, зовнішні для регіону умови, сприятливі для його розвитку. Threats – загрози – наявні або можливі в майбутньому, зовнішні для території умови, несприятливі чи навіть небезпечні для його розвитку.

Мета здійснення SWOT – аналізу:

- пошук можливостей для того, щоб скористатись сильними сторонами та подолати слабкі;
- пошук шляхів для того, щоб скористатись можливостями й навчитись урахувати та протистояти загрозам або, ще краще, перетворити їх на можливості.

Внутрішні для регіону чинники оцінюють з погляду їх сили і слабкості (напр., це певні наявні на момент здійснення аналізу умови, що їх спільнота дістала природно чи історично: кліматичні умови, економіко-географічне розташування, стан економіки, інфраструктура та природне середовище, склад населення, громадська думка, а також наявні передумови для якихось позитивних чи негативних процесів).

Зокрема, сильними сторонами будь-якої території є її ресурси, а слабкими – перешкоди на шляху розвитку території. Серед них, як свідчить проведений аналіз, для більшості регіонів України такими перешкодами є неврегульованість міжбюджетних відносин, неадекватна соціальна інфраструктура, проблеми у функціонуванні житлово-комунального господарства, фінансуванні освітньо-виховного комплексу та закладів охорони здоров'я тощо. Проте у різних регіонах України є й специфічні слабкі сторони.

Зовнішні для регіону чинники оцінюються з позиції можливостей і загроз. Під можливостями слід розуміти ті сприятливі умови, які створює зовнішнє середовище (наприклад, прийняття законів про спеціальні економічні зони та спеціальні режими інвестування на певних територіях, що активізує інвестиційну діяльність, створює робочі місця, поживляє економічну діяльність, призводить до збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів; динаміка національної та світової економіки, світова кон'юнктура цін та продукцію, що виробляється в області; глобальні технологічні зміни; національне та міжнародне законодавство; національні й міжнародні події, наприклад «Євро – 2012» тощо). На жаль, зовнішнє середовище також багате чинниками, що негативно впливають на розвиток будь-якої території й тому визначаються як загрози, бо здатні призвести до втрат або зниження темпів зростання її соціально-економічного розвитку (наприклад, демографічні зміни в країні та світі загалом як сучасна мегатенденція; глобальні кліматичні зміни та екологічна загроза; георегіональні політичні та економічні тенденції тощо).

Результати SWOT– аналізу трансформуються в матрицю – TOWS, яка формується на основі різних комбінацій: сильні сторони – можливості, сильні сторони – загрози, можливості – слабкі сторони, слабкі сторони – загрози.

На основі SWOT– аналізу необхідно виділити основні проблеми території, шляхи їх вирішення, а також передбачити можливі шляхи розвитку, стратегічні напрямки діяльності.

Питання для *самостійного опрацювання*: 1. Асиметрія та показники регіонального розвитку. 2. Структурна трансформація господарського комплексу України та її регіонів. 3. Показники національної макроекономіки. 4. Оцінка продуктивності та ефективності національної економіки.

Практична робота №3

Тема: Природно-ресурсний потенціал території

Мета: сформувати суть поняття «природно-ресурсний потенціал», навчитись чітко розділяти категорії «природні умови» та природні ресурси», детально охарактеризувати природно-ресурсний потенціал України та її територій у взаємозв'язку та динаміці

Питання для обговорення

1. Сутність природно-ресурсного потенціалу та його структура
2. Кількісна і якісна оцінка природних ресурсів та природних умов
3. Характеристика природно-ресурсного потенціалу України та її адміністративних областей
4. Вплив природно-ресурсного потенціалу на формування господарського комплексу адміністративного району
5. Ресурсозбереження – головний напрям використання природно-ресурсного потенціалу

Аудиторні завдання

1. Проведіть систематизований аналіз визначень терміну «природно-ресурсний потенціал», складіть графічну схему структури природно-ресурсного потенціалу. Назвіть існуючі методи оцінки природно-ресурсного потенціалу
2. Користуючись лекційним матеріалом, картографічними та літературними джерелами, нанесіть на контурну карту усі види природних ресурсів вашої області/району
3. Письмово у зошиті поясніть який вплив на спеціалізацію визначеного адміністративного району мають природні ресурси та природні умови
4. За даними таблиці 1 встановіть регіони України із найбільшим сумарним природно-ресурсним потенціалом, найвищою часткою ресурсів: а) мінеральних; б) лісових; в) земельних. Коротко охарактеризуйте регіональні відмінності

Таблиця 1

**Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу регіонів
України**

Регіони	Потенціал ресурсів, у % до інтегрального ПРП					
	Мінеральні	Земельні	Водні	Лісові	Фауністичні	Природно-рекреаційні
Україна	28,26	44,38	13,08	4,17	0,47	9,64
АР Крим	10,01	39,02	19,28	1,78	0,28	29,63
Області:						
Вінницька	2,09	79,11	9,66	3,55	0,48	5,11
Волинська	0,95	55,18	18,02	16,24	0,41	9,20
Дніпропетровська	68,89	21,34	4,78	0,34	0,36	4,29
Донецька	72,77	16,80	4,84	0,44	0,12	5,03
Житомирська	5,48	59,79	15,89	12,60	0,66	5,59
Закарпатська	3,06	19,36	31,48	17,44	0,08	28,58
Запорізька	20,40	49,74	20,05	0,06	0,65	8,50
Івано-Франківська	7,41	24,13	33,31	17,62	0,13	17,40
Київська	3,76	59,47	12,33	5,53	0,51	18,49
Кіровоградська	10,79	70,34	11,88	1,59	0,62	4,78
Луганська	73,79	13,83	6,77	0,85	0,19	4,57
Львівська	22,55	29,24	22,68	11,07	0,18	14,28
Миколаївська	2,83	66,67	23,23	0,45	0,96	5,86
Одеська	1,82	71,78	11,12	1,30	0,48	13,50
Полтавська	11,40	68,10	11,01	2,94	1,14	5,41
Рівненська	5,00	55,01	16,45	16,14	0,75	6,65
Сумська	3,41	65,28	15,93	7,63	1,08	6,67
Тернопільська	1,24	74,97	13,59	4,66	0,15	5,40
Харківська	14,00	54,64	11,44	3,89	0,62	15,31
Херсонська	1,62	67,05	22,74	1,01	1,18	6,40
Хмельницька	3,47	72,61	13,76	3,80	0,36	5,66
Черкаська	5,84	67,68	12,70	4,59	0,90	9,55
Чернівецька	5,18	50,01	18,30	12,56	0,21	13,74
Чернігівська	10,77	59,13	12,89	6,70	0,96	9,55

Основні терміни і поняття: природні умови, природні ресурси, природно-ресурсний потенціал, ресурсовикористання, ресурси економічні, ресурси природні, ресурси рекреаційні, ресурсозбереження.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Базовою складовою економічного потенціалу є природно-ресурсний потенціал, який є визначальним чинником формування спеціалізації економіки території в рамках господарського комплексу країни. Природно-ресурсний потенціал тісно пов'язаний з конкретною територією і набуває індивідуальних ознак, властивостей, теоретичного і практичного значення.

Для виконання завдання 1 слід пам'ятати основні складові елементи природно-ресурсного потенціалу: ресурсний, рекреаційний та екологічний. Ресурсний, в свою чергу, поділяється на земельний, водний, лісовий, мінерально-сировинний, фауністичний. Окрім загальноприйнятої структурної схеми природно-ресурсного потенціалу ви можете відобразити власну.

Економічна оцінка природно-ресурсного потенціалу – необхідний етап для забезпечення його ефективного використання. Визначають дві групи економічних оцінок: перша – характеризує економічні результати використання природних ресурсів, друга – економічні наслідки дії на навколишнє природне середовище (переважно це економічні втрати від забруднення чи порушення природного середовища). Для економічної оцінки природних ресурсів застосовують передусім методичні підходи, засновані на категоріях ренти та ефективності. Необхідно стисло охарактеризувати дані методи та підходи.

Завдання 2 вимагає чіткого розуміння та розрізнення понять «природні умови» і «природні ресурси».

Природні умови – тіла й сили природи, що на даному рівні розвитку продуктивних сил мають істотне значення для життя й діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій та обслуговуючій діяльності людей.

Природні ресурси – тіла та сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності.

При виконанні завдання на карті необхідно скористатись додатковою літературою, атласами України і нанести усі види природних ресурсів вашого регіону (грунтові, мінерально-сировинні, водні, агро-кліматичні, рекреаційні).

У 3 завданні необхідно охарактеризувати природно-ресурсний потенціал вашого адміністративного району, пояснити як саме він впливає на спеціалізацію території. Виявити причинно-наслідкові зв'язки між наявними видами природних ресурсів та структурою господарського комплексу регіону.

Питання для *самостійного опрацювання*: 1. Проаналізувати наукові точки зору стосовно методик оцінювання економічного потенціалу території.

Практична робота №4

Тема: Демографічна ситуація та система розселення

Мета: виявити особливості розміщення населення, визначити динаміку основних демографічних показників, розвивати уміння та навички аналізувати статистичні дані та здійснювати інтерпретацію отриманих результатів

Питання для обговорення

1. Роль народонаселення у розвитку та розміщенні продуктивних сил та господарства
2. Динаміка чисельності та склад населення, особливості його розміщення(відповідно ІНДЗ):
  - Чисельність та розміщення населення (порівняння з іншими адміністративними районами)
    - Міське та сільське населення
    - Урбанізація та проблеми довкілля
    - Статеві-вікова структура населення

- Національний склад населення та його територіальні особливості
3. Демографічна ситуація та її регіональні особливості.
- Регіональні особливості відтворення населення.
  - Міграція населення та її види.

Аудиторні завдання

1. Простежте динаміку зміни чисельності населення вашої області/району у 1998-2018 рр. Побудуйте відповідний графік. На тій же системі координат побудуйте графік динаміки чисельності міського і сільського населення. Прокоментуйте результати, які причини призвели до таких змін?
2. Побудуйте статево-вікову піраміду населення вашого регіону. Про що свідчить даний графік?
3. Створіть картосхему щільності міського та сільського населення. Які чинники зумовлюють такі особливості розміщення ?
4. Письмово у зошиті охарактеризуйте міграційний потік вашого регіону, його потужність та напрям.
5. Обчисліть показники природного приросту населення за 1997 р., знаючи, що тоді народилось 467,2 тис. осіб, а померло 776,7 тис. осіб. Розрахуйте цей показник в проміле (осіб на 1000 жителів). Також за цією ж схемою, досліджуваного адміністративного району за 2010 р., та 2017 р., (використати Статистичний щорічник Волинської області, 2017).

Основні терміни і поняття: геодемографія, населення, відтворення населення, щільність населення, природний приріст, депопуляція, рух населення, міграція.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Для виконання завдання 1 слід використати статистичні дані щодо чисельності наявного населення. На осі X, як правило, відкладають значення чисельності населення, на осі Y – роки. Рекомендований масштаб: вертикальний - в 1 см 1 рік, горизонтальний – в 1 см 100 тис. осіб (для областей), в 1 см 20 тис. осіб (для адміністративних районів).

Завдання 2 передбачає побудову статеві-вікової піраміди та її аналіз. Статеві-вікова піраміда – це графік розподілу населення за статтю та віком, що використовується для характеристики статеві-вікового складу населення. Віково-статевий склад населення являє співвідношення віково-статевих груп – сукупностей людей однакового віку. Це основний елемент вікової структури населення. Залежно від мети дослідження розрізняють вікові групи однорічні та збільшені: п'яти- і десятирічні. Однак для оцінки загальних структурних зрушень застосовують і більші вікові групи.

Статеві-вікова піраміда являє собою двосторонню смугову діаграму, побудовану в звичайній системі координат. По осі ординат в довільному масштабі відображається шкала вікових груп, по осі абсцис - чисельності населення певного віку. Чисельність чоловічого населення відкладається зліва від осі ординат, чисельність жіночого - праворуч. Кожна вікова група відображається у вигляді горизонтальної смуги, площа якої пропорційна чисельності населення відповідного віку. Зазвичай вісь ординат роздвоюється для того, щоб зручніше було всередині між двома осьовими лініями зобразити шкалу віку (на зразок градусника). Для зручності аналізу піраміди корисно по обидва боки зліва і праворуч від неї зобразити ще дві осі, на яких показати календарні роки протягом цілого століття. Тоді дуже зримо можна співвіднести виступи і западини на вікову структуру з тими історичними подіями, які й викликали ці деформації вікової структури.

Вікові піраміди будуються або в однорічних вікових угрупованнях, або в п'ятирічних. Переважно, звичайно ж, однорічні піраміди, вони набагато виразніше і інформативніше п'ятирічних (але з урахуванням вікової акумуляції).

Вікові піраміди будуються або за абсолютними, або за відносними даними про чисельність вікових груп. Абсолютні дані представляють собою просто арифметична кількість людей в складі кожної вікової групи. Вікові піраміди, побудовані за абсолютними даними, мають той серйозний недолік, що вони непорівнянні, якщо чисельності населення, які відображаються цими пірамідами, істотно різняться між собою. Треба пам'ятати, що в піраміді

найголовніше - її конфігурація, а не розміри. Тому краще будувати вікові піраміди за відносними даними. У цьому випадку будь-яка чисельність населення приймається за одну незмінну величину, скажімо 100, 1000 або 10 000 (останнє найбільше переважно), і чисельність кожної статево-віковою групи ділиться на загальну чисельність населення і множиться на вказаний вище множник у вигляді одиниці з декількома нулями. Тоді ми отримуємо піраміди, зіставні для будь-яких населень, незалежно від їх величини. Необхідні дані для побудови піраміди, зокрема розподіл населення за статтю та віковими групами містяться на офіційному сайті Державної служби статистики України та у Статистичному щорічнику 2017.

Під час виконання завдання 3, створення картосхеми необхідно скористатися додатковою літературою, атласами України. Вихідні дані можна знайти на сайті Державної служби статистики України. Для відображення щільності населення рекомендується використати такий спосіб картографування як картограма (колір або штриховка).

Завдання 4 спрямоване на вивчення міграційної ситуації у регіоні. Користуючись статистичними, картографічними даними, додатковою літературою, даними Державної міграційної служби слід зазначити кількість прибулих, вибулих осіб, сальдо міграції вашого регіону, вказати основні напрямки міграцій. Віднайти причини та передумови такого явища, простежити основні тенденції міграційного процесу.

Питання для *самостійного опрацювання*: 1. Особливості міграцій Волинської області. 2. Маятникові міграції у Волинській області: особливості та подальші тенденції. 3. Релігійний склад та віросповідування у Волинській області.

Практична робота №5

Тема: Зайнятість населення та трудові ресурси

Мета: виявити особливості розміщення населення, визначити динаміку основних демографічних показників, розвинути уміння та навички аналізувати статистичні дані та здійснювати інтерпретацію отриманих результатів

Питання для обговорення

1. Поняття «зайнятість населення», трудові ресурси та їх структура
2. Трудоресурсна ситуація та її регіональні особливості
3. Ринок праці та забезпечення продуктивної зайнятості
4. Особливості розподілу трудових ресурсів по видах зайнятості та галузях господарського комплексу
5. Причини безробіття і проблеми раціонального використання трудових ресурсів України

Аудиторні завдання

1. Складіть глосарій з теми «Зайнятість населення та трудові ресурси». Дайте визначення понять: трудові ресурси, економічно-активне населення, безробітні, рівень зайнятості, рівень безробіття, ринок праці, заробітна плата.
2. Графічно у вигляді схеми або діаграми відобразіть структуру зайнятості населення вашого регіону (адміністративного району) за секторами економіки. Проаналізуйте отримані результати.
3. Побудуйте графіки рівня безробіття та обсягу середньомісячної заробітної плати з 1998-2018 рр. Письмово проаналізуйте територіальний та часовий розподіл цих показників.
4. На кінець 2000 року в Україні було 2516,9 тис. осіб офіційно зареєстрованих безробітних. Встановіть їхню частку від кількості працездатного населення (28,5 млн. осіб).
5. Ідентично 4 завданню виконайте обрахунки у Волинській області та досліджуваному адміністративному районі.

Основні терміни і поняття: трудові ресурси, економічно-активне населення, безробітні, попит на робочі місця, працездатність, праця, ринок праці, робоча сила, пропозиція робочої сили.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Завдання 1 передбачає роботу із термінологією. Необхідно дати визначення основних категорій з теми «Зайнятість населення та трудові ресурси», якими оперує геодемографія. Визначення повинні бути чіткими, відповідати чинному законодавству, містити вікові межі, умови, що відповідають певному явищу або процесу.

Завдання 2 спрямоване на вивчення структури зайнятості населення регіону, виявлення найбільш конкурентоспроможних галузей та вільних сегментів на ринку праці. Для відображення цього явища найкраще підійде кругова діаграма, кількість секторів у якій, їх площа та колір відповідатимуть окремій галузі на ринку праці. Дані для побудови діаграми, зокрема зайнятість населення за видами економічної діяльності містяться на офіційному сайті Державної служби статистики України та у Статистичному щорічнику 2017.

Для виконання завдання 3 слід використати статистичні дані щодо рівня безробіття населення та обсягу середньомісячної номінальної заробітної плати працівників.. На осі X, як правило, відкладають значення рівня безробіття у %, обсяг середньомісячної заробітної плати у грн., на осі Y – роки. Рекомендований масштаб: вертикальний - в 1 см 1 рік, горизонтальний – в 1 см 10 %, в 1 см 500 грн. Графіки можна побудувати в одній системі координат, зобразивши криві різним кольором.

Питання для *самостійного опрацювання*: Роль і значення Державної служби зайнятості. 2. Система показників умов та рівня життя населення та необхідність їхнього регулювання.

Практична робота №6

Тема: Структура та спеціалізація господарського комплексу

Мета: розглянути поняття «господарський комплекс», його структуру, спеціалізацію, регіональні відмінності, виявити особливості розвитку і розміщення галузей, які визначають господарську спеціалізацію

Питання для обговорення

1. Поняття «господарський комплекс», зміст і функції, структура, основні економічні пропорції
2. Функціонально – галузева (компонентна) структура господарського комплексу
3. Функціонально – територіальна структура господарського комплексу
4. Функціонально – управлінська структура господарського комплексу
5. Спеціалізація господарського комплексу
6. Основні проблеми розвитку та розміщення господарства України

Аудиторні завдання

1. Проаналізуйте галузеву структуру промисловості вашого регіону(адміністративного району) та виробництво промислової продукції за видами діяльності, побудуйте діаграми. Які причини зумовили таку ситуацію?
2. Охарактеризуйте частку вашої області/району у структурі господарського комплексу України. Результати відобразіть графічно у вигляді кругових діаграм.
3. Випишіть у зошит та вивчіть найбільш потужні підприємства вашого регіону, які створюють найбільшу частку валового регіонального продукту.
4. На контурній карті позначте промислові вузли вашого регіону, вкажіть їх структуру та спеціалізацію(у тому числі, адміністративного району за ІНДЗ)

Основні терміни і поняття: економіка, господарський комплекс, структура виробництва, галузь господарства, виробнича сфера, невиробнича сфера, галузь промисловості.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Кожен регіон представлений сукупністю підприємств різних галузей, кількість і функціональна спрямованість яких залежать від факторів і умов розміщення, що мають переваги безпосередньо в цьому регіоні порівняно з іншими. 1 завдання має на меті охарактеризувати функціонально – галузеву структуру господарського комплексу регіону. Функціонально – галузеву структуру господарства доцільно буде представити за допомогою кругової діаграми, а обсяги виробництва промислової продукції за видами діяльності – за допомогою гістограми (стовпчикової діаграми). Дані для побудови діаграм містяться на офіційному сайті Державної служби статистики України та у Статистичному щорічнику 2017.

У завданні 2 необхідно побудувати кругові діаграми, які відобразатимуть частку вашого області (адміністративного району) у структурі господарського комплексу країни(області). Для того, щоб визначити цей показник необхідно поділити обсяг виробництва промислової продукції у вашому регіоні на обсяг виготовлення промислової продукції в Україні і помножити на 100%. Таким чином, менший сектор кругової діаграми показувати частку вашого регіону у господарстві країни, а решта припадатиме на інші регіони. Дане завдання допоможе виявити роль та значимість регіону у господарській системі усієї країни.

Завдання 3 можна виконати скориставшись матеріалами Довідника компаній України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business-guide.com.ua/enterprises>. Детально ознайомившись із підприємствами конкретно регіону, можна отримати повну картину про галузеву, територіальну та організаційну структуру господарства регіону.

Під час виконання завдання 4, створення картосхеми необхідно скористатися додатковою літературою, атласами України. Також слід пригадати, що таке елементи територіальної структури (промисловий центр, вузол, район).

Промисловий вузол — територіально-виробничий комплекс, розташований у декількох промислових центрах і пунктах, що знаходяться в територіальній близькості та об'єднані спільністю територіальної спеціалізації, матеріально-технічною базою та виробничо-технічними зв'язками. Група підприємств і організацій, які розміщуються на суміжних територіях і спільно використовують виробничу і соціально-побутову інфраструктуру, природні та інші ресурси, створюють спільні види виробництва міжгалузевого і регіонального значення, зберігаючи при цьому свою самостійність.

На контурну карту необхідно нанести при наявності промислові вузли(центри, пункти) території дослідження і показати їх спеціалізацію за допомогою методу значків (розмір значка відобразатиме потужність промислового вузла, а поділ на сектори за галузями промисловості – спеціалізацію).

Питання для *самостійного опрацювання*: 1. Національно-економічна стратегія. 2. Стратегія структурних перетворень. 3. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року.

Практична робота №7

Тема: Соціальний комплекс

Мета: проаналізувати сутність і структуру поняття «соціальний комплекс», детально розглянути галузі та види діяльності соціальної сфери, виявити чинники і закономірності їх регіонального розподілу

Питання для обговорення

1. Поняття «соціальна сфера», «соціальний комплекс», його структура
2. Роль і місце у соціального комплексу у суспільному розвитку держави

3. Чинники, які визначають розміщення об'єктів соціального комплексу
4. Сучасний стан та особливості розміщення галузей соціальної сфери України
5. Виробництво товарів народного споживання: сучасний стан та особливості розміщення
6. Проблеми і перспективи розвитку соціального комплексу України

Аудиторні завдання

1. Побудуйте схему структури соціального комплексу та покажіть взаємозалежність її складових. Визначте роль та значення кожного структурного елементу схеми.
2. Побудуйте графіки: забезпеченості населення житлом у містах і районах, динаміки дошкільних, загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, кількості лікарняних ліжок у містах і районах, бібліотечного фонду за період з 1990 по 2017 рр., у Волинській області та у досліджуваному адміністративному районі. Проаналізуйте хронологічний та територіальний розподіл цих показників.
3. Користуючись літературними джерелами, визначте і опишіть основні проблеми та перспективи розвитку соціального комплексу України.

Основні терміни і поняття: культура, рівень життя, соціальна активність, соціальна інфраструктура, соціальна система, соціальний захист, соціальний прогноз, соціальний розвиток, якість життя.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Розвиток суспільного виробництва підпорядковується головній меті — найбільш повному задоволенню постійно зростаючих потреб всіх членів суспільства. Отож, головною функцією соціального комплексу є підтримка трудових та соціальних здібностей кожної людини в межах суспільно необхідних кількісних та якісних норм шляхом задоволення духовних потреб, підвищення загальноосвітнього і професійного рівня населення та поліпшення його здоров'я.

До складу соціального комплексу входять соціальна сфера (сфера послуг) та виробництво товарів народного споживання (насамперед легка промисловість).

Соціальна сфера складається з двох комплексів: соціально-культурного і матеріально-побутового. Соціально-культурний комплекс включає галузі, пов'язані з відтворенням головної продуктивної сили суспільства, відновленням її працездатності і зміцненням здоров'я, з формуванням людського капіталу.

Матеріально-побутовий комплекс. Забезпечує матеріальні умови життя населення.

Виробництво товарів масового споживання. Серед галузей промисловості, які забезпечують виробництво товарів народного споживання, провідне місце займає легка промисловість. У завданні 1 необхідно схематично зобразити структуру соціального комплексу, вказати всі галузі та підгалузі, а також проілюструвати залежність та зв'язки між ними.

Завдання 2 передбачає побудову графіків динаміки окремих показників діяльності соціального комплексу вашого регіону. Для виконання завдання слід використати дані Державної служби статистики України та Статистичного щорічника 2017. На осі X, як правило, відкладають значення кількості житлового фонду, лікарняних ліжок тощо, на осі Y – роки. Рекомендований масштаб: вертикальний - в 1 см 1 рік, горизонтальний – довільний. Результати виконання завдання у вигляді графіків допоможуть краще прослідкувати тенденції розвитку соціального комплексу.

У 3 завданні слід проаналізувати весь попередній матеріал: теоретичні положення, структуру соціального комплексу, динаміку основних показників роботи соціальної сфери і визначити проблеми, недоліки які існують у соціальному комплексі вашого регіону. Також варто запропонувати пріоритетні напрямки розвитку даної сфери, заходи, які допоможуть подолати негаразди і мінімізувати ризики. Результати можна оформити у вигляді таблиці або текстової частини.

Практична робота №8

Тема: Логістичний комплекс і транспортна інфраструктура

Мета: розглянути поняття «транспортна система», «транспортний комплекс», «транспортна логістика», проаналізувати основні показники роботи різних видів транспорту, виявити основні тенденції розвитку логістичного комплексу та розробити прогноз на майбутнє

Питання для обговорення

1. Значення транспорту в господарському комплексі України.
2. Територіальна організація транспортної системи.
3. Характеристика окремих видів транспорту України. Особливості їх функціонування і взаємодії
4. Проблеми та перспективи розвитку транспортної системи України
5. Оцінка системи транспортно-економічних зв'язків Волинської області(за вибором студента)

Аудиторні завдання

1. Заповніть таблицю «Техніко-економічні особливості окремих видів транспорту»

Техніко-економічні особливості окремих видів транспорту

Вид транспорту	Переваги	Недоліки

2. Створіть картосхеми «Залізничний транспорт України», «Автомобільний транспорт України», позначте основні транспортні магістралі та найбільші транспортні вузли.

3. Побудуйте графіки динаміки довжини автомобільних доріг, довжини залізничних колій, експлуатаційної довжини тролейбусних ліній, щільності шляхів сполучення загального користування, перевезених вантажів, пасажирів у 1990 р., та 2017 р. Про що свідчать ці дані? Які чинники зумовили таку ситуацію?
4. Побудуйте картосхему транспортної системи адміністративного району(за ІНДЗ). Коротко охарактеризуйте, у тому числі показники діяльності галузі.
Основні терміни і поняття: транспортна система, транспортна інфраструктура, транспорт загального користування, транспортний баланс, транспортний вузол, вантажооборот, пасажирооборот, пропускна спроможність, провізна спроможність

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Транспортна система має свою галузеву (видову) структуру, яка відображає склад та співвідношення різних видів транспорту і визначається техніко-економічними особливостями та рівнем розвитку. Для виконання завдання 1 необхідно скористатись навчальними посібниками, курсом лекцій, додатковою літературою і заповнити таблицю «Техніко-економічні особливості окремих видів транспорту», де обґрунтувати переваги та недоліки, особливості тих чи інших видів транспорту.

Завдання 2 передбачає візуалізацію структури і розміщення транспортної системи України. Під час виконання завдання, створення картосхеми «Залізничний транспорт України», «Автомобільний транспорт України» слід скористатися додатковою літературою, атласами України. Найбільші транспортні вузли рекомендується позначити за допомогою способу значків, а головні транспортні магістралі – за допомогою лінійних знаків.

Завдання 3 – робота із статистичною інформацією, яку передбачається подати у вигляді графіків динаміки окремих показників роботи логістичного комплексу вашого регіону. Для виконання завдання слід використати дані Державної служби статистики України та Статистичного щорічника 2017. На осі Х, як правило, відкладають довжину автомобільних доріг, залізничних колій,

експлуатаційну довжину тролейбусних ліній, щільність шляхів сполучення загального користування, обсяг перевезених вантажів, пасажирів, на осі Y – роки. Рекомендований масштаб: вертикальний - в 1 см 1 рік, горизонтальний – довільний.

Питання для *самостійного опрацювання*: 1. Модальні транспортні перевезення 2. Мультимодальні транспортні перевезення. 3. Транзитний потенціал території та транспортна система. 4. Інтеграційні процеси входження транспортної системи України у Європейську та Світову транспортну систему.

Практична робота № 9

Тема: Конкурентоспроможність території та її інвестиційна привабливість

Мета: сформувані уявлення про конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість території, дослідити групи чинників, що впливають на формування конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості різних таксономічних рівнів, проаналізувати дані поняття у регіональному розрізі

Питання для обговорення

1. Конкурентоспроможність регіону. Конкурентна позиція. Конкурентні переваги території. Міжрегіональна конкуренція
2. Система показників оцінки регіональної конкурентоспроможності
3. Фактори підвищення конкурентоспроможності регіону та рейтинги конкурентоспроможності регіонів
4. Сутність понять «інвестиційна привабливість», «інвестиційний клімат», «інвестиційний імідж» регіону
5. Чинники, що впливають на формування інвестиційної привабливості території

Аудиторні завдання

1. На основі статистичних даних про структуру промислового, сільськогосподарського виробництва, валової доданої вартості, валового

регіонального продукту, міжрегіональної торгівлі товарами і послугами визначте п'ять галузей господарства, що здійснюють найбільший вплив на конкурентоспроможність вашої адміністративної області

2. Графічно у вигляді схеми відобразіть чинники формування інвестиційної привабливості вашого регіону(адміністративної області) та детально охарактеризуйте їх
3. Розробіть власний інвестиційний паспорт вашої області/району
4. Визначте обсяги іноземних інвестицій у галузі економіки, якщо відомо, що у транспорт їх вкладено 7,1%, машинобудування і металообробку - 7,8%, будівництво – 2,6%, освіту – 0,1% (всього 4406,2 млн. дол.)

Основні терміни і поняття: конкурентоспроможність регіону, фактори конкурентоспроможності регіону (інфраструктура, ефективність бізнесу, продуктивність економіки, ефективність управління), стратегія та організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності регіону, інвестиційна привабливість, інвестиційний імідж, чинники формування інвестиційної привабливості, інвестиційний паспорт регіону.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Завдання 1 вимагає чіткого розуміння суті поняття «конкурентоспроможність регіону». Єдиного визначення не існує, в науковій літературі найчастіше можна зустріти такі трактування даного терміну.

Конкурентоспроможність регіону - це здатність території виробляти продукцію та надавати послуги, які відповідають вимогам зарубіжних ринків, і одночасно підтримувати високий і стабільний рівень доходів населення; - продуктивність (продуктивність) використання регіональних продуктів, і в першу чергу, робочої сили і капіталу, порівняно з іншими регіонами, яка реалізується у величині валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення, а також в його динаміці; - це здатність забезпечити високий рівень життя населення і доходу власникам капіталу, а також ефективно

використовувати наявний в регіоні економічний потенціал при виробництві товарів і послуг.

Отже, про конкурентоспроможність регіону можуть свідчити основні показники соціально-економічного розвитку території. Проаналізувавши ці показники, зокрема структуру промислового, сільськогосподарського виробництва, валової доданої вартості, валового регіонального продукту, міжрегіональної торгівлі товарами і послугами пропонується, на розсуд студента, виділити п'ять галузей господарства, що є домінуючими в економіці регіону і здійснюють найбільший вплив на його конкурентоспроможність. Статистичні дані для виконання завдання можна знайти на сайті Державної служби статистики України або використати матеріали Статистичного щорічника 2017.

Інвестиційна привабливість території - це інтегральний показник, що об'єднує систему формальних і неформальних критеріїв, за якими визначається доцільність вкладення капіталу в потенційний об'єкт інвестування; сукупність певних параметрів та характеристик, притаманних цьому регіону, які дозволяють йому залучати необхідний обсяг капіталу на взаємовигідних з інвесторами умовах.

У своїх теоретичних дослідженнях науковці узагальнюють сукупність чинників формування інвестиційної привабливості територій. Вибір чинників залежать у першу чергу від вподобань і типів інвесторів, які розглядають територію, у тому числі сільську, з точки зору інвестиційної привабливості. Кожний чинник включає набір показників, що визначають вплив на інвестиційну привабливість. Основними факторами формування інвестиційної привабливості будь-якої території є геополітичний, виробничий, ресурсно – сировинний, інноваційний, кадровий або трудовий, фінансовий, інфраструктурний.

У завданні 2 необхідно систематизувати та впорядкувати чинники інвестиційної привабливості саме вашої території дослідження, зобразивши їх у вигляді схеми і дати детальну характеристику кожного чинника.

3 завдання – творче і полягає у розробці інвестиційного паспорту вашого адміністративного району.

Інвестиційний паспорт в широкому розумінні означає джерело необхідної інформації для інвестора, який зацікавився особливостями ділового середовища конкретної території. У вузькому розумінні інвестиційний паспорт являє собою аналітичну базу для формування у потенційного інвестора правильного уявлення про інвестиційну привабливість регіону, в який він має намір вкласти грошовий капітал. Якість і коректність складання даного документа безпосередньо впливає на формування остаточного рішення інвестора про доцільність здійснення операції. Якщо паспорт являє неповну або сумнівну інформацію про особливості ділового середовища регіону, це підвищує ймовірність відмови у співпраці з боку інвестора.

Інвестиційний паспорт створюється у формі інвестиційного бюлетеня. Складання цього документа вимагає особливої уваги, адже необхідно зафіксувати всі сильні і слабкі сторони діяльності кожної галузі економіки, представленої в регіоні. Показники розвитку необхідно аналізувати в динаміці. Такий підхід дозволить сформувати об'єктивну оцінку ділового середовища регіону. Якісний інвестиційний паспорт є не тільки джерелом інформації про інвестиційну привабливість, а й своєрідним агітаційним матеріалом. Тому в складанні цього документа має місце маркетингова складова.

Форма представлення інвестиційного паспорту адміністративного району – довільна (опис, таблиця, презентація, макет тощо), однак він обов'язково має містити такі складові елементи:

1. Характеристику адміністративного району (природно-географічні та кліматичні умови, демографічна ситуація, людські ресурси, освіта, житло, офісні та промислово-виробничі приміщення, економічний потенціал, успішні історії, транспорт та комунікації, соціально-культурна сфера, рейтинги району)

2. Пропозиції для інвесторів (пріоритетні галузі для інвестування, національні проекти в регіоні, стратегічні регіональні проекти, промислова нерухомість та земельні ділянки)
3. Контактна інформація

Практична робота №10

Тема: Охорона навколишнього природного середовища у контексті сталого розвитку

Мета: ознайомитись з концепцією сталого розвитку та визначити роль екологічної складової у даній концепції, розглянути сучасний стан природокористування, виявити основні проблеми та запропонувати шляхи оптимізації екологічної ситуації території

Питання для обговорення

1. Суть концепції сталого розвитку
2. Роль екологічної складової в контексті сталого розвитку
3. Сучасний стан природокористування
4. Екологічні проблеми
5. Заходи щодо охорони навколишнього природного середовища

Аудиторні завдання

1. Проведіть систематизований за певною ознакою (часом, країною, змістом) порівняльний аналіз визначень терміну «сталий розвиток».
2. Складіть графічну схему структури сталого розвитку, проілюструйте та поясніть взаємозв'язок та співвідношення складових сталого розвитку.
3. На основі статистичних даних побудуйте графіки динаміки забруднення водних ресурсів, повітряного басейну, утворення твердих побутових відходів, динаміки функціонування об'єктів ПЗФ, інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за період 1995 – 2017 рр. території дослідження (області, адміністративного району згідно ІНДЗ). Як змінилась ситуація? Про що свідчать дані показники? Які тенденції можна прослідкувати?
4. Запропонуйте конкретні заходи щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища вашої території дослідження

Основні терміни і поняття: екологія, навколишнє природне середовище, ресурсоспоживання, ресурсовикористання, управління природокористуванням, сталий розвиток, екологічна проблема, сталий розвиток продуктивних сил.

Методичні вказівки до виконання практичних завдань

Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби. Сталий розвиток відноситься до моделі людського розвитку, в рамках якої використання ресурсів спрямоване на задоволення людських потреб з одночасним забезпеченням сталості природних систем та навколишнього середовища, щоб ці потреби могли бути задоволені не тільки для нинішнього, а й для майбутніх поколінь.

Сталий розвиток вимагає чіткого підходу до використання ресурсів. Такий підхід пов'язаний з нашою здатністю розумно використовувати, створювати і фінансувати ресурси, що становлять основу нашої економіки. У завданні 1 необхідно попрацювати із понятійно – категорійним апаратом теорії сталого розвитку, знайти різні трактування поняття «сталий розвиток», виявити їх спільні та відмінні риси.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної. Тому здебільшого сталий розвиток розглядають як поняття, основними складовими якого є економічна, соціальна та екологічна компоненти. За С. В. Мартиновим при аналізі складових системи сталого розвитку визначена модель взаємозв'язку складових, де головними компонентами є економічні та екологічні інтереси. При порушенні рівноваги між вказаними компонентами в сторону економічних інтересів, стрілка, що показує рівень суспільного добробуту відхиляється в сторону.

Сталий розвиток – складна категорія, що включає крім перелічених трьох складових, ще три, не менш важливі – правову, політичну, духовну, оскільки без нормативно-правового регулювання процесом сталого розвитку, без політичних

програм та спрямувань, без свідомого сприйняття дійсності стає неможливим і сам сталий розвиток.

У 2 завданні необхідно відобразити у вигляді схеми складові елементи, основні сфери життєдіяльності людини, які при гармонійному функціонуванні можуть забезпечити сталий розвиток суспільства.

Завдання 3 передбачає побудову графіків динаміки показників забруднення навколишнього середовища вашої території дослідження. Для виконання завдання слід використати дані Державної служби статистики України та Статистичного щорічника 2017. На осі Х, як правило, відкладають обсяги забруднення, на осі Y – роки. Рекомендований масштаб: вертикальний - в 1 см 1 рік, горизонтальний – довільний. Завдання допоможе оцінити сучасний стан екологічної ситуації, динаміку прояву еколого-географічних проблем.

Надзвичайно важливим завданням концепції сталого розвитку в Україні є перехід до раціонального природокористування. Воно передбачає активне впровадження низки заходів у різних галузях життєдіяльності суспільства – промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, житлово – комунальному господарстві, сфері обслуговування і відпочинку населення. Ці заходи можуть мати різний характер: технічний (вдосконалення існуючих і розробка нових технологічних процесів), економічний (встановлення плати за спожиті ресурси, економічних санкцій за заподіяння шкоди навколишньому середовищу), юридичний (розробка і прийняття національного природоохоронного законодавства, приєднання до міжнародних угод), освітньо – виховний (формування екологічної культури населення), громадський (контроль за екологічною ситуацією з боку громадськості). У 4 завданні потрібно запропонувати перелік заходів, які, на вашу думку, поліпшать екологічну ситуацію, підвищать культуру ресурсоспоживання та гарантуватимуть безпечне майбутнє.

Питання для *самостійного* опрацювання: 1. Теорії сталого розвитку у сучасних наукових дослідженнях. 2. Концепція сталого розвитку продуктивних сил

6. ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЗАВДАННЯ (ІНДЗ)

Індивідуальна робота чи індивідуальне науково-дослідне завдання (ІНДЗ) студентів (за вибором) передбачає: 1) написання реферату (огляд наукової літератури, періодичних видань з даної теми); 2) підготовку ілюстративного матеріалу за темою, яка досліджується (виготовлення таблиць, схем, рисунків, презентацій); 3) побудова та аналіз картосхем; 4) опрацювання сучасної аналітико-статистичної інформації; 5) підготовку матеріалів та доповідей до наукових конференцій та диспутів.

7. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Поточний контроль (мах = 40 балів)										Модульний контроль (мах = 60 балів)		Загальна кількість балів	
Модуль 1					Модуль 2					Модуль 3			
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					ІНДЗ			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		МКР 1	МКР 2	
4		4		4	4	4	4	4		12	30	30	100

Модуль 1 (поточний контроль) включає виступи студентів на семінарських заняттях та виконання практичних завдань.

Усні відповіді оцінюються за такими критеріями:

1 бал – відповідь поверхнева на основі прочитаної лекції; відповідь хаотична, фрагментарна; відтворення заученого матеріалу без усвідомлення його суті; розуміння і розкриття лише окремих позицій.

2 бали – відповідь послідовна, недостатньо структурована; роз'яснення переважної кількості позицій (без виділення основних позицій); використання тексту лекції та одного підручника.

3 бали – відповідь логічна, чітка, структурована; глибоке розуміння матеріалу, яке включає узагальнені, систематизовані позиції; побудована на основі матеріалу лекції та кількох підручників.

4 бали – відповідь чітка, структурована, логічна; включає узагальнені, систематизовані позиції; побудована на основі матеріалу лекції та кількох підручників; аргументоване посилання на додаткові наукові джерела, спеціальну літературу, власні наукові доробки; наведення власних прикладів; порівняльний

аналіз.

Практичні навички (виконання практичної роботи) оцінюються за результатами виконання практичних робіт. Максимальна кількість балів за виконання роботи – 1 бал.

Загалом за усі практичні роботи або семінарські заняття по 5 балів. Практична робота може бути оцінена, якщо студент виконав всі завдання, оформив роботу, зробив висновки.

Критерії оцінювання індивідуальних завдань. За кожне індивідуальне завдання студент максимально може отримати 12 балів:

1 – 2 бали – завдання виконано поверхнево.

3 бали – фрагментарне виконання лише частини (25 %) завдання.

4 бали – фрагментарне виконання лише частини (55 %) завдання.

5 бали – фрагментарне виконання лише частини (75 %) завдання.

6 балів – завдання виконано повністю. Стиль виконання – копіювальний (відтворення відомостей без чіткого усвідомлення їх суті).

7 балів – завдання виконано повністю. Стиль виконання – копіювально-алгоритмічний (частина відомостей відтворена без чіткого усвідомлення їх суті, частина відтворена і пояснена).

8 балів – завдання виконано повністю. Стиль виконання – евристичний (відтворення відомостей з елементами власних суджень).

9 балів – завдання виконано повністю. Чітка аргументація та виділення ключових позицій. Глибоке розуміння суті виконуваного завдання. Використання новітніх джерел літератури. Стиль виконання – пошуковий.

10-11 балів – завдання виконано повністю. Чітка аргументація та виділення ключових позицій. Глибоке розуміння суті виконуваного завдання. Використання новітніх джерел літератури. Стиль виконання – евристичний з елементами пошукового.

12 балів – завдання виконано повністю. Чітка аргументація та виділення ключових позицій. Глибоке розуміння суті виконуваного завдання. Використання новітніх джерел літератури. Оригінальність. Виражений творчий підхід у роботі над виконанням завдання. Стиль виконання – творчий.

Підсумковий контроль – екзамен. Оцінювання знань студентів здійснюється за результатами поточного й модульного контролю в діапазоні від 0 до 100 балів. Якщо визначений результат становить не менше 75 балів і за згодою студента, то він може бути зарахований як підсумкова оцінка з навчальної дисципліни. У протилежному випадку, або за бажанням студента підвищити рейтинг складається іспит. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

Екзаменаційна оцінка визначається в балах (від 0 до 60) результатами усних відповідей на три питання екзаменаційного білету. В цьому випадку підсумкова семестрова оцінка складається із суми поточної семестрової та екзаменаційної оцінок в балах, за національною шкалою та за шкалою ECTS.

Оцінка за освоєння курсу виставляється згідно шкали оцінювання.

8 ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82 – 89	B	Дуже добре	
75 - 81	C	Добре	
67 -74	D	Задовільно	
60 - 66	E	Достатньо	
1 – 59	Fx	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. / Э. Б. Алаев. – М., 1993. – 350 с.
2. Бутко М.П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці. / М. П. Бутко. – К.: Знання України, 2005. – 476 с.
3. Варналій З. Регіональний розвиток України: проблеми та пріоритети // Економіст. / З. Варналій. – 2005. - № 6. – С. 24-27.
4. Герасимчук З. Класифікація соціально-проблемних регіонів та напрямки формування у них політики сталого розвитку // Регіональна економіка. / З. Герасимчук. – 2001. – № 2. – С. 77-84.
5. Гладкий Ю.Н. Основы региональной политики: Учебник. / Ю. Н. Гладкий. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. – 659 с.
6. Голиков А.П. Размещение производительных сил и регионалистика: Учебное пособие. / А. П. Голиков, А. Г. Дейнека, Н. А. Казакова. – Харьков: ООО “Олант”, 2002. – 320 с.
7. Голленко И. А. Проблемы комплексного развития территорий . / И. А. Горленко, Г. В. Балабанов, С. Н. Малюк. – К.: Наукова думка, 1994. – 295 с.

8. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. / А. Г. Гранберг. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
9. Долішній М. Ринкові механізми регіонального управління // Регіональна економіка. / М. Долішній, О. Мошенець. – 2001. – № 1. – С. 7-11. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка, проблеми // Регіональна економіка. / Ф. Д. Заставний. – 2005. - № 1. – С. 87.
10. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення, стратегії розвитку). / В. С. Коломийчук. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 440 с.
11. Ковтун О. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності та самодостатності регіональних господарських систем в сучасних умовах / Ковтун О. І. // Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів : колективна монографія. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2010. – 436 с. (С. 201-209).
12. Ковтун О. І. Кластерна модель організації (структуризації) просторової економіки як ефективний спосіб забезпечення конкурентоспроможності РГС в Україні / Ковтун О. І. // Вісник ЛКА : зб. наук. пр. – Львів : Вид-во ЛКА, 2011. – Вип. № 34 – (Серія економічна).
13. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / Пістун М. Д. –К. : Вища школа, 1996 – 231 с.
14. Пістун М. Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект / Пістун М. Д., Мезенцев К. В., Тьорло В. О. – К. : Видавничо-поліграфічний центр —Київський університет, 2004.
15. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / [за ред.. З. С.Варналія]. – К., 2005. – 498 с.
15. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / [Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І., Олійник Я. Б. та ін.]. –К., КНЕУ, 2005.
16. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / [Дорогунцов С. І., Чернюк Л. Г., Борщевський П. П. та ін.]. –К. : Нічлава, 2002. – 690 с.
17. Стеченко Д. М.Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Стеченко Д. М. – К. : Вікар, 2002. -375с.
18. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / [за ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник]. – К. : Міленіум, 2006.
19. Хвесик М.А. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): Монографія / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Н. В. Вишневська, Ю. М. Хвесик. К.: Коедор, 2004. – 376 с.

